

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

І. М. Коваль-Фучило

УСНОІСТОРИЧНІ НАРАТИВИ ПРО ПРИМУСОВЕ ПЕРЕСЕЛЕННЯ 1947 РОКУ

Халюк Л. Усні народні оповідання українців-переселенців Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння: жанрово-тематична специфіка, художні особливості / *Леся Халюк*; [голов. ред. Г. А. Скрипник]. – Київ, 2013. – 216 с.

Важкими й трагічними для українського народу були окремі події ХХ ст. До сьогодні непочутими залишилися тисячі скривджених людей, яким удалося зберегти в пам'яті згадки про прожиті лихоліття. Соціологи, історики, фольклористи прагнуть зафіксувати, осмислити, проаналізувати розповіді учасників і очевидців двох світових воєн, Голодомору 1932–1933 років, несправедливо засуджених в'язнів, депортованих осіб, людей, що постраждали від різних примусових переселень.

Активізація досліджень у галузі усної історії в Україні зумовлена ідеологічними та цивілізаційними змінами, що настали в епоху незалежності нашої держави, по-

требою пошуку правдивих джерел інформації, даних «із перших рук».

Саме на такому першоджерельному матеріалі написана рецензована робота кандидата філологічних наук, наукового співробітника відділу зарубіжної фольклористики Лесі Халюк. Дослідження присвячено усноісторичним наративам про примусове переселення українців у межах так званої операції «Вісла» 1947 року. Монографія складається зі вступу, трьох основних розділів і висновків. У науковий апарат книги входять список використаних джерел і літератури, а також іменний покажчик респондентів.

Перший розділ «Усна проза українців-переселенців (історія збирання й вивчення, сучасна інтерпретація)» – це своєрідна енциклопедія, присвячена аналізу досліджень про українців Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння. Авторка ретельно простудіювала різночасові й різноформатні видання про вказану етнографічну групу. Серед найвагоміших досліджень пані Леся заслужено називає роботу М. Трухана «Українці в Польщі після Другої світової війни (1944–1984)» (Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1990) і науковий збірник спогадів «1947. Пропам'ятна Книга» (Варшава, 1997), який упорядкував Богдан Гук.

У цьому ж розділі авторка висвітлює особливості трактування неказкової прози дослідниками фольклору. Зростання уваги до усних народних оповідань Леся Халюк пояснює двома основними чинниками: «По-перше, вони є важливим джерелом вивчення феномену повсякденного життя й культури, який об'єктивізований в оповідній формі. По-друге, розповіді людей про своє життя допомагають зрозуміти суспільні явища загального характеру, оскільки їх змістовне наповнення визначається особистим досвідом конкретної людини та ідеологією соціальної групи» (с. 39). Названі причини не вичерпують обставин активізації усноісторичних дослі-

джен. Важливим тут є не лише згаданий пошук прихованої раніше правди, а й «поступовий відхід від позитивістських та об'єктивістських підходів до вивчення суспільних процесів та більший наголос на ролі та долі людини <...> зростання інтересу до пам'яті як джерела історіографії у післявоєнні роки <...> зміна уявлень про роль і місце дослідника в процесі збору матеріалів та його дальшому аналізі у 1980-х, та цифрова революція 1990-х та початку XXI ст.» [3, с. 13]. Крім цих, так би мовити, позитивно історичних причин, важливими є також морально-етичні установки. Увага до скривджених соціальних пластів означає певну їхню реабілітацію, оскільки раніше в контексті історичних досліджень для них не було місця. Психологи стверджують, що промовляння, вербалізація власної історії допомагає людині залишити важкі спогади позаду, певною мірою позбутися цього тягаря, не носити його в собі. Водночас «мікроісторія біографічних розповідей повертає індивідам – чоловікам і жінкам – їх власний спосіб розуміння пережитого» [2, с. 44].

Другий розділ «Усні оповідання про переселення: тематична специфіка» складається з трьох підрозділів, виділених за основними тематичними блоками оповідей про переселення: тема депортації, пошук етнічної ідентифікації і образ малої батьківщини в оповідній традиції переселенців операції «Вісла». Принагідно зауважимо, що всі досліджувані тексти зібрані від осіб, яких переміщували на територію Польщі. Це важливо зазначити, адже чимало людей із Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння переселяли й на територію України. Порівняльний аналіз тематики досліджуваних текстів, що стали об'єктом наукової уваги Лесі Халюк, і текстів, які я записувала від примусових переселенців із зон затоплення водосховищами на річках Дніпро і Дністер, дають підстави зробити припущення, що епічна дистанція (термін С. Мишанича [1, с. 74]), тобто часова і просторова віддаленість від

описуваної події, її переосмислення безпосередніми учасниками формує семантичний стержень розповідей. На мою думку, це, умовно кажучи, основне осердя розповідей є пошуком основної втрати. Так, тексти українців, розсіяних по Польщі після операції «Вісла», семантично зосереджені над втратою національної ідентичності. Люди змушені були вижити на новій, чужій для них землі, а через десятиліття їхнім нащадкам уже важко збагнути, де і що таке їхня батьківщина: *«Батьківщина – це прив’язаність до родини, місця, краю, міста. Із якого роду ми вийшли, то і є наша батьківщина. Ні, вже заплутався. Що таке батьківщина? Край, у якому жили наші предки. Батьки, діди. Моя батьківщина, зрештою, ніде і всюди. Мій батько народився вже тут. Мій дід народився там, у горах. А я – не знаю. Ні тут, ні там»* (переклад з польської Л. Халюк, с. 120–121).

Основною втратою для людей, виселених із затоплених сіл, є втрата оселі, землі, цвинтарів. Чи не найчастіше вони довго оповідають про те, як важко було будувати нову хату в умовах проживання на двох господарствах, якою трагедією було знати, що будуть затоплені могили предків, бо ж не всіх можна було перепоховати, та й саме перепоховання залишилося важким спомином: *«Плаче дехто: хата така новісінька, всьо коло хати, всьо таке хазяйство – вали і йди нагору забирайся. Плачут:*

*Як же ми, бідні, вибермся,
Такой двір новий повалимо,
А там де будем?! <...>*

Боже, то... так люди не хтіли вибратися, так плакали, в кого дуже хароше хазяйство, хата новенька, кухня новенька, сарай здоровий, всьо, за хатою садок – таке дерево роде» (Записала І. Коваль-Фучило в липні 2014 р. в с. Гораївка Кам’янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. від Ган-

ни Петрівни Васишлишиної, 1927 р. н.); «Ну, така гарна хата, дуже гарно построїна, бо ми під самою горою жили, і вона дуже в нас на такім веселім місці, на все село дуже видко її. І вже дуже гарні вікна поробили, великі, бо то маленькі були в старій хаті. Дуже насадила вазонів, зацвили – понад усе село! Хто йде, каже: “Ну в цієї жінки квіток!” Дуже росли. Повні вікна цвіток, такі-во великі цвили кругом! Я як нагадаю – так мені шкода. Як прийшла в цей дім, а в нім – Боже, Боже... холодно» (Записала І. Коваль-Фучило в липні 2014 р. в с. Гораївка Кам’янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. від Параски Олексіївни Левченко, 1940 р. н.).

Спільною рисою оповідань переселенців унаслідок операції «Вісла» і переселенців із зони затоплення є ідеалізація втраченої території, сільської громади: «У нас люде дуже добрі були, у нас люде таки були, же вони ся всі разом бавили, усі вкупі завжди робили, спільно працювали» (с. 93); «А така Бакота була, шо нема на всьо побережжя такого села. Дуже дружне і дуже гарне село <...> В нас там було – помер хтось, на долині. Всі люди на чеку: “Ой, той, той помер. Треба йти до мерця, треба йти, треба йти”. І випроводжати, вже мають випроводжати – переказують йдні другим. Мають хоронити – то всьо село йде ззаду. Хто на полю, то ми лишаєм сапи, всьо і біжимо до цвинтаря випроводити покойника. Ми тут поприходили – а тут інакша обстановка, жіночко, тут зовсім іначе: свої лиши і всьо, брат, сестра, цьоця» (Записала І. Коваль-Фучило в липні 2014 р. в с. Гораївка Кам’янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. від Параски Олексіївни Левченко, 1940 р. н.).

Третій розділ рецензованої монографії «Художні особливості усних оповідань про переселення 1947 року» присвячений з’ясуванню жанрової специфіки усних наративів, їхнім поетичним засобам. Авторка робить спробу з’ясувати шляхи виникнення народних оповідань. Деяко дискусійною видається думка про те, що початком оповідання є побутування чут-

ки (с. 147–148). Джерелом і поштовхом для виникнення усно-історичних оповідей є власне оповідна традиція краю. Вона визначає закони побутування текстів, їх поетичні особливості, тематику, способи трансмісії. Критеріями для визначення міри фольклорності певного тексту, крім тематики, поетичних засобів, є також спосіб його організації, специфічна модель творення, адже літературний авторський текст про переселення буде створений за цілком іншими принципами.

Монографія Лесі Халюк є самостійним цілісним дослідженням, яке має не лише наукове значення як фольклористична розвідка. Ця студія є важливим внеском для збереження національної ідентичності українців, розсіяних поза межами рідної землі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Мишанич С. В.* Усні народні оповідання. Питання поезики / С. В. Мишанич. – Київ, 1986.

2. *Пушкарьова Н.* Устная история: гендерный аспект / Наталья Пушкарьова // У пошуках власного голосу: усна історія як теорія, метод та джерело / за ред. Г. Г. Грінченко, Н. Ханенко-Фрізен. – Харків, 2010.

3. *Ханенко-Фрізен Н.* У пошуках суб'єкта: усна історія у плюральному світі / Наталія Ханенко-Фрізен // У пошуках власного голосу: усна історія як теорія, метод та джерело / за ред. Г. Г. Грінченко, Н. Ханенко-Фрізен. – Харків, 2010.